מקץ ב

א. גרסינן במס' חולין[1] „מאי דכתיב[2] וטבוח טבח והכן[3] פרע להן בית ה־שחיטה, והכן טול גיד הנשה בפניהם". ובפרש"י „פרע להן בית השחיטה — ש־לא יאמרו בשר הנחירה אני אוכל[4], לפי שבני יעקב שומרי מצות היו[5], דאע"פ שלא נתנה תורה מקובלין היו מאבותי־הם".

ובפרש"י עה"ת כותב „וטבוח טבח והכן — כמו ולטבוח טבח ולהכן, ואין טבוח לשון ציווי שהי' לו לומר וטבח", ולא רמז אפילו שהכוונה לשחיטה כשי־רה[6].

וכן לא פירש ורמז לעילי' מ"ש (גבי יעקב ולבן) „ויזבח יעקב זבח בהר ו־יקרא לאחיו לאכל לחם" שהיתה שחיטה כשירה[8].

ובפשטות י"ל שרק לעילי' גבי יצחק שנדגש „שא נא כליך", ד„שא" הוא „ל' השחזה . . חדד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבילה" (כפרש"י שם), שזהו הפירוש דלשון זביחה וטביחה, ידעינן שאצל האבות (כולל יעקב) היתה שחיטה כשרה. משא"כ (ע"ד פשש"מ) בשבטים, כדלקמן סעיף ה.

ובנדו"ד הרי אמר יוסף „לאשר על ביתו" לטבוח, וא"כ ה"ז שחיטת נכרי[10], שגם אם נעשתה כדין (וישראל עומד ע"ג) שחיטתו נבילה[11].

ולהעיר שבתיב"ע מפרש שהממונה על ביתו הי' מנשה, ובבחיי מפורש „צוה זה למנשה בנו שהרי בני יעקב נזהרים היו על השחיטה",

אבל רש"י לשיטתי' שלא היתה שחי־טה כשירה ולא פירש שהממונה על ביתו (שבכתוב זה) הוא מנשה[12] (ע"ד שפי' לעילי[13] „שהמליץ בינותם — זה מנשה בנו"), כי בפשטות הי' זה מצרי, כפשטות הענין.

ב. לכאורה יש מקום לומר שהיתה שחיטה כשירה (אף שהשוחט הי' מצרי), בהקדם המבואר במ"א[14] בהא דקיימו ה־

---

1) צא, סע"א. וכ"ה בתיב"ע עה"פ.

2) פרשתנו מג, טז.

3) ראה הג"ה על גליון הש"ס דפוס ווילנא.

4) צע"ק ההדגשה „אני אוכל", ולא שלא לה־אכיל את אחיו בשר נחירה (וברש"י בע"י הגירסא „אנו אוכלים"). ואולי י"ל כי תמורת זה שהוא חשדן באבר מן החי (רש"י וישב לז, ב מתנחומא וב"ר שם) לא רצה שיחשדו אותו (אפילו) בבשר נחירה. — וראה לקמן הערה 29.

5) ראה ויק"ר פ"ב, יו"ד. וראה פרשת דרכים ובית האוצר בתחלתו. וש"נ.

6) זה שרש"י לא פי' ש„והכן" קאי על נטילת גיד הנשה י"ל כי (ע"ד הפשט) זה יכול כאו"א ליטול בעת אכילתו. אבל עדיין מקום לפרש שקאי על שאר הכנות הדרושות (כמו מליחה כו'). ובבחיי כאן „והכן זה ניקור חלב".

7) ויצא לא, נד.

8) ומ"ש שם „שחט בהמות למשתה" י"ל כוונתו לשלול שלא הי' לקרבן (רא"ם שם).

9) תולדות כז, ג. ולהעיר מרש"י וירא כב, ו.

10) וראה חדא"ג מהרש"א (הובא לקמן ס"ג), חי' חת"ס ועוד חולין שם.

11) משנה חולין יג, א. וראה לקמן בפנים ס"ב ובהנסמן בהערה 18.

12) והוא היפך הפשט — שהרי הי' אז קטן (ראה דעת זקנים מבעה"ת פסוק יז. ועוד).

13) מב, כג. וכ"ה בתיב"ע שם.

14) לקו"ש ח"ה ע' 143 ואילך.

אבות כל התורה כולה עד שלא ניתנה, שנחלקו המפרשים[15] אי יצאו האבות מכלל בני נח או לא יצאו מכלל ב"נ — שע"ד הפשט מסתבר לומר שקיום כל ה־תורה ע"י האבות הי' חומרא שקיבלו על עצמם, ואין בכלל (ובכח) קבלה זו להפ־קיעם מדין ב"נ (והלשון „גירות" שמצינו אצל האבות היא רק בנוגע להוסיף על הנהגת ב"נ — ע"ד שם המושאל[16]).

ועפ"ז י"ל דהפסול של שחיטת נכרי (כשנעשתה כדין) לא שייך לפני מ"ת, כיון שהאבות לא יצאו מכלל בני נח[17]. וא"כ יוסף שצוה „לאשר על ביתו" ש־ישחט כדין, שחיטתו כשירה אף שהוא מצרי.

אבל דוחק קצת לומר שהאיש המצרי שעל בית יוסף הי' בקי בדיני שחיטה ורגיל בשחיטה שלא ידרוס וכו'.

ועוד: לכמה דיעות[18], עיקר הפסול של שחיטת נכרי הוא להיותה שחיטת עכו"ם[19] (והפסול בשחיטת נכרי שאינו עובד ע"ז הוא רק מדרבנן), ופסול זה שייך גם לפני מ"ת[20], שהרי המצרים עובדי ע"ז היו[21].

ג. יתירה מזו: ע"ד הפשט — אין מקום לפרש שצוה יוסף לשחוט כדין (והממונה על ביתו הי' מנשה) — כי בין כך לא היו אחיו יכולים לאכול מטבח זה, שהרי הם לא ידעו שהוא יוסף, ולדעתם הי' (יוסף ו)השוחט עכו"ם.

[ובחדא"ג מהרש"א[22] מבאר שזהו דיוק ל' הגמ' „פרע להם בית השחיטה", ד„אם הי' שוחט אחד מבית יוסף אפי' לפניהם לא הי' מועיל כיון דשחיטת עכו"ם פסולה אפי' בעומד ע"ג, ופרע להם בית השחיטה היינו שיניח אותן ש־יפרעו להן בעצמן", ומציין לדבריו בחי־דושי הלכות, ששם מחלק בין לשון „וטבוח" ול' „והכן", ד„וטבוח אינו לשון ציווי"[23], והיינו שלא צוה לאשר על ביתו לשחוט, אלא שיניח אותן לשחוט.

אבל בפרש"י עה"ת אין כל רמז לזה, והרי אין זה כלל לפי פשוטו של מקרא, שאחי יוסף הם ששחטו זבח זה].

ויש לומר יתירה מזו, שגם ליוסף אסור להאכיל את אחיו מטבח זה. דאף שנשחט כדין, מ"מ, כיון שהם חושבים שהוא נבילה, הרי אם יאכלוהו צריכים כפרה (כמפורש בגמ'[24] „מי שנתכוון לע־לות בידו בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה טעון כפרה וסליחה", וגם ע"פ פשו־טו של מקרא כן הוא, כפרש"י עה"פ[25] „וה' יסלח לה" — „במה הכתוב מדבר, באשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה והפר לה והיא לא ידעה ועוברת על נדרה כו' זו היא שצריכה סליחה") — וא"כ גם

15) ראה פרשת דרכים ובית האוצר שבהערה 5. וש"נ.

16) רש"י לך יב, ה. וראה בפרטיות לקו"ש שם ובהערות.

17) ראה גם בית האוצר שם אות יט.

18) ראה נ"כ הרמב"ם הל' שחיטה פ"ד הי"ב.

19) כלשון המשנה חולין שם.

20) וראה השקו"ט בבית האוצר שם, איך אכל יצחק משחיטת עשו, שפירש לע"ז (רש"י תולדות כה, כז).

21) אלא שבזה י"ל שהממונה על ביתו דיוסף לא הי' עובד ע"ז (ולכאורה הי' מפורסם לכל שיוסף לא עבד ע"ז). וראה הערה 33.

22) חולין שם.

23) ומציין לפרש"י כאן. וי"ל שכוונתו רק לזה ש„וטבוח אינו לשון ציווי", אבל בנוגע ל„והכן" הרי ברש"י כאן שפירושו „ולהכן", משא"כ לפי' התוס' שם (ע"ד ההלכה) שהוא ל' ציווי. ואכ"מ.

24) נזיר כג, א.

25) מטות ל, ו (מנזיר שם).

יוסף אסור להאכילם בשר זה מצד „לפ־ני עור"[26].

וי"ל שגם מהאי טעמא לא פרש"י ש־היתה כאן שחיטה כשירה, כיון שאין זה מועיל כלל להתיר בשחיטה לשבטים.

ד. ולכאורה איך אכלו השבטים בשר זה? וי"ל שלא הי' איסור באכילת הבשר כי היו מוכרחים בזה מצד יראת המלכות (וע"ד מ"ש במהרש"א[27] לענין „וישתו וישכרו עמו"[28], שבאותו יום שתו יין עם יוסף – אף שהם חשבוהו לנכרי והוי סתם יינם שאסור (מדרבנן) – אלא ש„מפני אימת המלכות" הותר).

גם י"ל (בדוחק עכ"פ) שבפועל לא אכלו השבטים מהטבח שהושם לפני־הם[29]. ובכתוב נאמר רק[30] „וישימו גו'" ולא נזכר שאכלו כ"א רק „וישתו וישכרו עמו".

[ואף שנאמר[30] „וישימו גו' ולמצרים האוכלים אתו לבדם כי לא יוכלון המצ־רים לאכול את העברים לחם כי תועבה היא למצרים", ובפרש"י „ואונקלוס נתן טעם לדבר", וז"ל התרגום „ארי בעירא דמצראי דחלין לה, עבראי אכלין" (ש־העברים אוכלים צאן שהוא יראתם של המצרים[31]) – ומזה משמע, שאחי יוסף אכלו אז[32] בשר צאן – בדוחק עכ"פ י"ל שלא אכלו בפועל, והתרגום בא רק לבאר הנהגת עורכי השלחן, הטעם ל־„וישימו גו' ולמצרים גו' לבדם" (שלא ישבו לאכול עם העברים), ולא מדבר ע"ד אכילת השבטים בפועל[33].

אבל עדיין אין זה מתרץ הנהגת יוסף – דאיך הותר לו לשים לפניהם בשר נבילה, הלא יש בזה משום „לפני עור"?

ה. ולכן נ"ל כי בפשוטו של מקרא לא מצינו שגם השבטים, בני יעקב, קיימו כל התורה כולה עד שלא ניתנה.

אצל האבות מביא רש"י שקיימו כל התורה כולה, וכמ"ש שאברהם קיים

---

26) ראה תוד"ה דמחיל קידושין לב, א.

אבל י"ל להסברא (דלקמן ס"ד) שהותר להם בשר זה מפני אימת המלכות – אם יש בזה לפני עור, כיון שלדעתם אוכלים בהיתר (מפני האונס), ולפי האמת הי' שחוט כדין.

27) חדא"ג שבת קלט, א ד"ה ולקדקד.

28) פרשתנו מג, לד.

29) ובנוגע ליוסף עצמו יש לפרש כן באופן מרווח, שלא אכל מטבח זה, דפשטות ל' הכתוב „וטבוח טבח והכן כי אתי יאכלו האנשים" הוא, שהטבח הוא בשביל האנשים, ואין ראי' מזה מהו מאכלו של יוסף. ובפרט ש„וישימו לו לבדו ולהם לבדם" (שם, לב).

30) שם.

31) ראה גם רש"י ויגש מו, לד. וארא ח, כב.

32) ראה רד"ק ואברבנאל שם, שהמצרים לא אכלו בשר בכלל ולכן לא אכלו עם השבטים שאכלו בשר.

33) ועוד: אין כוונת הת"א לפרש שבסעודה זו אכלו השבטים צאן ד„דחלין לי'" – דכי אפשר לומר שיוסף צוה „לאשר על ביתו" לטבוח טבח מיראתם של מצרים?!* – אלא רק לתת טעם על הנהגת המצרים בכלל, שלא אכלו עם עברים בכלל כיון שהם אוכלי צאן.

---

*) ופשוט שהיו „בעירא דלא דחלין לי'", וכ־מפורש בפרש"י וישב (לז, לו) „שר הטבחים – שוחטי בהמות המלך" (דלא כהתרגום, ראב"ע ורמב"ן שם), וכמ"ש במפרשים (ראם וריב"א שם. מושב זקנים (מבעה"ת) שם לט, א. ועוד).

ואפילו בצאן – ראה רש"י ויגש (מז, ו) „על צאן שלי". ומ"ש (שם מו, לד) כי „תועבת מצרים כל רועה צאן" – י"ל כי היו רועים גם צאן דדחלין לי'. וראה רש"י בא (יא, ה בסופו) שעבדו לבכור [ואף ששם נאמר „וכל בכור בהמה" – בפשטות כ"ה בכל המינים, גם בצאן. ולהעיר מרש"י בראשית ד, כ: לרועי בהמות . . מרעה צאנו]. ואכמ"ל בזה.

אפילו גזירות דרבנן[34], וכן ביעקב[35] כ׳ „ותרי״ג מצות שמרתי״[36] — אבל בנוגע לשבטים לא נזכר בפרש״י עה״ת בשום מקום[37] שהיו נזהרים בשמירת תרי״ג מצות.

ואדרבה: רש״י מביא בפירושו עה״ת[38] (דעת ר׳ יהודה) ש„אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאום״, שלדיעה זו לא היו נזהרים בכל תרי״ג מצות שהרי נשאו אחותם[39]; ואפילו לדעת ר׳ נחמי׳ (שמביא רש״י כפירוש שני) שנשי בני יעקב „כנעניות היו״, ובמ״א[40] נת׳ שא׳ מ־טעמי ר״נ שחולק על ר״י הוא לפי שמ־הדר אכבודם של ישראל ולא נראה לו לומר שהשבטים לא היו נזהרים באיסור אחות — מ״מ, לא נזכר בפירוש בפרש״י שהיו נזהרים בקיום כל התורה כולה.

ואע״פ שהסברא נותנת, שכיון שיעקב שמר כל התרי״ג מצות כאברהם בטח ש־גם הוא „ציוה את בניו ואת ביתו אחריו״ לשמור „דרך ה׳״[41], והשבטים שמרו תרי״ג מצות — אולי יש לומר, שהי׳ זה רק בהיותם בבית יעקב (בסמיכות אליו)[42].

כלומר: ע״ד הפשט, הגדר דקיימו ה־אבות כל התורה כולה עד שלא ניתנה הוא חומרא שקיבלו האבות ע״ע (כנ״ל), ואין זה מחייב[43] את השבטים (וזרעם אחריהם[44]) להתנהג כמותם. ולכן לא הזכיר זה רש״י כלל (בנוגע להשבטים).

ועפ״ז מתורץ בפשטות איך הכין להם יוסף טבח זה שלא נשחט כדין, כי יוסף חשב שלא היו נזהרים בבשר נחירה[45]. ובפרט ע״פ פרש״י לעיל[46] שיוסף הי׳ חושד את אחיו באבר מן החי, וא״כ אם חשד אותם במה שנצטוו, כ״ש שאין זהי־רים במה שלא נצטוו.

ו. והנה כ״ז מתרץ רק השאלה איך אכלו השבטים מטבח זה (ואיך הכינו יוסף עבורם) — אבל עדיין ק״ק פי׳ „וטבוח טבח והכן״ —

והרי מצינו כמ״פ בתורה ע״ד עריכת סעודות, ולא נתפרשו פרטי ההכנות ל־סעודה, וכמו גבי לוט „ויעש להם משתה

---

34) תולדות כו, ה.

35) ר״פ וישלח (ל, ה).

36) וביצחק מביא ששמר שחיטה (כנ״ל ס״א), וכן פסח (רש״י תולדות כז, ט). ועוד.

37) ברש״י ויחי (מח, ט) „שטר אירוסין ושטר כתובה״. אבל ראה בארוכה לקו״ש חלק ל ע׳ 243 ואילך, שאין כוונת רש״י לאירוסין כו׳ שלאחרי מ״ת. ע״ש.

38) וישב לז, לה.

39) ולכאורה כללות מעשה יהודה ותמר יוכיח (ראה מגיד משנה הל׳ אישות פ״א ה״ד). — וברבו־תינו בעה״ת וישב (לח, יז) ועוד, שבא עלי׳ ע״י קידו־שין. ואינו לפי פשוטו של מקרא כלל׳. אלא י״ל שע״ד הפשט אין ראי׳ ממעשה אחד כו׳. ואכ״מ.

40) לקו״ש ח״ה ע׳ 186 ואילך. שם ע׳ 266 ואילך.

---

*) אבל בנוגע לאיסור כלתו ויבמה לשוק — ראה בארוכה לקו״ש ח״ה ע׳ 186 ואילך.

41) ע״ד לשון הכתוב באברהם (וירא יח, יט). ולהעיר מרש״י וישב (לז, ג), ויגש (מה, כז), ויחי (מח, א). ועוד.

42) ע״ד באתרי׳ דרב כרב (שבת יט, ב). — ובחי׳ חת״ס חולין שם (צא, א) שהשבטים לא שמרו כל התורה בחו״ל (ע״ד מ״ש הרמב״ן תולדות כו, ה). וראה גם שו״ת בית אפרים בהקדמתו לחלק יו״ד.

43) להעיר ממושב זקנים פרשתנו מג, כו. תפארת ישראל (למהר״ל) פ״כ. שו״ת הרמ״א ס״ר.

44) ומפורש בעמרם שנשא יוכבד דודתו (וארא ו, כ).

45) ראה עד״ז מושב זקנים שם. וראה פי׳ הב׳ בתוס׳ חולין שם ד״ה כמ״ד. וראה הערה 42.
אבל ראה מפרשי רש״י לוישב לז, ב. ואכ״מ.

46) וישב שם. וראה הערה 4.

גו״[47], וכן אחרי לידת יצחק „ויעש אברהם משתה גדול״[48] ועוד.

[ואינו דומה להאריכות בריש פרשת וירא[49] „וימהר אברהם גו׳ מהרי שלש סאים קמח גו׳ ויקח בן בקר גו׳ ויקח חמאה גו״ — כי שם כוונת הכתוב להדגיש גודל הכנסת אורחים של אברהם אבינו וטרחתו בזה, וגם שנתן להם מן המובחר כו׳, כפרש״י שם[50] „ג׳ פרים כו׳ להאכילן ג׳ לשונות בחרדל״].

ומ״ש גבי יעקב ולבן[7] „ויזבח יעקב זבח בהר ויקרא לאחיו לאכל לחם״ (וב־פרש״י „ויזבח יעקב זבח, שחט בהמות לי־משתה״) — ולא נאמר בקיצור „ויקרא יעקב לאחיו לאכל לחם״ („כל דבר מאכל קרוי לחם״. רש״י שם) — י״ל ב־פשטות, דכיון שיעקב שמר כל תרי״ג מצות, הוצרך הכתוב להדגיש שיעקב זבח הבהמות, דאל״כ לא הי׳ אוכל מזבחים שזבחו „אחיו״ („אוהביו שעם לבן״. רש״י שם).

לכאורה י״ל שהוזקק לזה כי לולא זה לא היו אוכלים את הבשר מחשש אבר מן החי, ולכן אמר[51] „וטבוח״, שהוא בשר נחירה[52].

אבל קשה קצת, כי גם השבטים ידעו ע״ד שר הטבחים של פרעה[53], שענינו שר של „שוחטי בהמות המלך״[54], וא״כ בטח שגם אצל יוסף הי׳ כן, שטבחו הבהמות (ולא הי׳ בשר מן החי).

ז. ויש לומר הביאור בזה:

בהנהגת יוסף עם אחיו, מצינו דברים הפכיים: נאמר[55] „ויתנכר אליהם וידבר אתם קשות״, שהטעם בפשטות להנהגה זו הי׳[56] כדי לבחון אותם אם מתחרטים על מכירתם אותו (וכפי שמצינו שע״י הדו״ד עמהם הביאם לכך שאמרו „אבל אשמים אנחנו גו׳ ויען ראובן גו״[57]);

אבל לאידך מצינו שאע״פ שלכת־חילה אסר יוסף את שמעון, הי׳ זה רק „לעיניהם, וכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקהו״[58] (ובודאי שכאשר חזרו למצרים סיפר להם שמעון כ״ז), וגם עתה הביאם אל ביתו לאכול אתו (וכאשר עלה על דעתם שזה רק „להתגולל עלינו ולהתנפל עלינו ולקחת אותנו לעבדים גו״[59], הבטיח להם האיש אשר על ביתו שאינו כן, אלא „שלום לכם״[60]), ויוסף עצמו אכל עמהם, עד ש„וישתו וישכרו עמו״[28].

ויש לומר שיוסף רצה שכאשר יתוודע אל אחיו יאמינו לו, ולכן עשה כמה דברים כדי שאח״כ יתברר להם שכל מעשיו היו לרמז להם שהוא יוסף ומתנהג עמהם כאז.

---

47) וירא יט, ג (ומ״ש שם „ומצות אפה״ — כי „פסח הי״ (רש״י שם)).

48) שם כא, ח.

49) יח, ו־ח.

50) שם, ז.

51) ועפ״ז צ״ל שהשבטים שמעו (והבינו) דברי יוסף (לאשר על ביתו) „וטבוח טבח והכן״ (והרי עמדו אז לפניו — שם, טו). ומ״ש אח״כ (שם, כה) „כי שמעו כי שם יאכלו לחם״, אין הכוונה שרק אז שמעו זה (ראה תיב״ע שם), אלא זהו טעם על הכנת המנחה או, כיון ש„שמעו (מכבר) כי שם יאכלו לחם״.

52) ראה גם חדא״ג מהר״ל ובאר שבע חולין שם (לפי׳ התוס׳ ש„פרע להו בית השחיטה היינו נחירה״). חי׳ הר״ן שם.

53) וישב לז, לו.

54) רש״י שם. ראה הערה 33 — בשוה״ג.

55) פרשתנו מב, ז.

56) ראה בארוכה אברבנאל (ועוד) פרשתנו שם. ולהעיר מרש״י שם, יד.

57) שם, כא־כב.

58) רש״י שם, כד.

59) מג, יח.

60) שם, כג.

וזהו גם הטעם שאמר „וטבוח טבח והכן", שמכין עבורם סעודה מיוחדת, שזהו אות לחיבה יתירה.

ויש להוסיף עוד: נוסף על ההנהגה באופן של קירוב, מצינו שיוסף עשה כמה דברים שאחיו יחשדו שהוא יודע מי הם. וכמו זה שהושיב אותם לפניו „הבכור כבכורתו גו'"[61] (ומנאם לסדר תולדותם, כפרש"י) עד ש„ויתמהו האנשים איש אל רעהו"[61].

וזהו גם הטעם לאמירת „וטבוח טבח והכן", שהדגיש ענין של „וטבוח": ענין הטביחה כהכנה לאכילה היא הנהגה חשובה שיש בה פרטים שתהי' שחיטה יפה, משא"כ בב"נ שאין מקום להדגיש הטביחה כשלעצמה, כי אינה אלא הכנה להאכילה.

וזו היתה כוונת יוסף באמרו „וטבוח טבח והכן", שנקט לשון כזו לרמז להם[51] שהוא יודע מהנוהג בבית יעקב שיש צורך להזהיר במיוחד על אופן טביחת הבהמה.

ח. וע"ד המוסר יש לומר, שבזה גופא שהכתוב מדגיש „וטבוח טבח והכן" — שלפרש"י הכין עבור אחיו בשר נחירה — בא ללמדנו את הדרך הרצוי' בהשתדלות בהכנסת אורחים:

הכנסת אורחים כדבעי היא שהמארח טורח בכל כחו לספק לאורחיו את כל צרכיהם. וגם אם ספק אצלו אם יטלו את חלקם מכל מה שהכין להם — מ"מ מספק להם כל טוב בהרחבה.

ועוד זאת — שאין לו לערב החומרות שלו בהשתדלותו בהכנסת אורחים, אם ע"ז יוגרע מטיב צרכיהם*[61].

ויתירה מזו: יתכן שאורחיו יחמירו ע"ע כמותו, אבל אין ענינו להכריחם ע"ז כ"א להכין סעודה בהרחבה, והבחירה בידם אם להחמיר על עצמם ועד כמה.

וע"י הוספה באהבת ישראל מבטלים סיבת הגלות[62], ובאה הגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו, במהרה בימינו ממש.

(משיחת ש"פ מקץ תשכ"ח)

---

61) שם, לג. — וראה גם רש"י שם, ז.

*61) ראה גם לקו"ש ח"ה ע' 148. שם ע' 193.

62) ראה יומא ט, ב.